

Η ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ ΤΟΥ 1821

Υ Π Ο

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Ρ. ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΟΥ

Είναι άναμφισβήτητον γεγονός, ότι οί "Έλληνες άπηλευθερώθησαν από τόν ζυγόν τών τετρακοσίων έτών δουλείας χάρις εις τήν άμέριστον συμπάρσασιν τής 'Ορθοδόξου 'Εκκλησίας, διότι «ή θρησκευτική πίστις ήτο δι' αυτούς άδελφή τής πατρίδος και ό όρθόδοξος "Έλλην ό ένσαρκωτής του θεοδωρήτου άγαθού τής 'Ελευθερίας»¹.

'Η σύζευξις αύτη, 'Ελληνισμού και 'Ορθοδοξίας, ήτο ή δύναμις, ή προκαλέσασα τό θαύμα τής 'Εθνικής ήμών παλιγγενεσίας. 'Εντεϋθεν έξηγγείται, διατι τό δοϋλον Γένος, κατά τόν μέγαν ύπέρ τής άνεξαρτησίας άγώνα του, ήγωνίζετο πρωτίστως δια τήν άπόκτησιν τής θρησκευτικής του έλευθερίας και ύστερον δια τήν 'Εθνικήν αύτου άνεξαρτησίαν.

'Ελαχίστη συμβολή εις τόν κατά τό τρέχον έτος έορτασμόν, έπι τή συμπληρώσει έκατόν πενήκοντα έτών από του μεγάλου εκείνου ιστορικού γεγονότος, τής έθνεγερσίας του Γένους, άποτελεϊ τό παρόν μελέτημα.

* * *

'Η έλευθερία, τό θεόδοτον τουτο δώρον, μαρτυρεϊ τήν θείαν καταγωγήν του ανθρώπου, διότι ό άνθρωπος είναι θεϊον όν και δια τουτο και έλεύθερον όν. Δέν προήλθεν ό άνθρωπος εκ τής φύσεως, διότι εις τήν φύσιν δέν ύπάρχει έλευθερία, άλλ' αναγκαιότης. 'Η ανθρώπινη δηλαδή έλευθερία έχει θείας τας ρίζας, διότι έρείδεται εις αύτην τήν βούλησιν του Θεού, όστις έπλασε και θέλει τόν άνθρωπον έλεύθερον². Κατ' έξοχήν δέ ό χριστιανισμός είναι θρησκεία τής έλευθερίας, διότι εκτρέφει τόν πνευματικόν βίον· «ού δέ τό πνεϋμα Κυρίου, εκεί έλευθερία»³. Ούτως ό χριστιανισμός άπελευθερώνει τόν άνθρωπον από παντός έμποδίου πρòς ανάπτυξίν του εις τελείαν προσωπικότητα. Δικαίως δέ ό 'Απ.

1. Κ ω ν. Γ. Μ π ό ν η, όμοτίμου Καθηγητού του Παν/μίου 'Αθηνών. Περιοδικόν «'Εκκλησία» ΜΗ' 1971, σελ. 134.

2. Ν ι κ ο λ ά ο υ Μ π ε ρ δ ι ά γ ι ε φ, «Πνεϋμα και 'Ελευθερία», μετάφρασις του Μητροπολίτου Σάμου Ειρηναίου. 'Αθήναι 1952, σελ. 152 κ. έ.

3. Β' Κορινθ. 3, 17.

Ἰακώβος χαρακτηρίζει τὴν χριστιανικὴν πίστιν «νόμον τέλειον τὸν τῆς ἐλευθερίας»⁴.

Ὁ νόμος οὗτος εἶναι ἐκεῖνος, ὅστις καθορίζει τὴν πνευματικότητα καὶ τὴν θρησκευτικότητα τῶν ἀτόμων καὶ τῶν λαῶν. Βεβαιοῦται δὲ ὁ «τέλειος τῆς ἐλευθερίας νόμος» ἐν τῇ ζωῇ, ὅταν ἐκδηλοῦται ὡς δημιουργικὴ δύναμις, ὡς ἀγὼν κατὰ τοῦ κακοῦ καὶ τῆς τυραννίας. Οὕτω βιοῦται ἡ ἐλευθερία ὡς ἀξιοπρέπεια ἀνθρωπίνη, ὡς ἐθνικὴ τιμὴ, ὡς εἰκὼν τοῦ Θεοῦ. Καὶ οἱ Ἕλληνες τοῦ Εἰκοσιένα εἶχον χρέος νὰ διατηρήσουν καὶ νὰ διαφυλάξουν τὰ ἀγαθὰ ταῦτα, διότι τὰ εἶχον κληρονομήσει ἀπὸ τοὺς ἀγῶνας τῶν νικηφόρων μαχῶν τοῦ Μαραθῶνος, τῆς Σαλαμῖνος, τῶν Πλαταιῶν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸ ἐνδοξον Βυζάντιον, τὸ ὁποῖον ἐνεφάνισεν ἐντὸς τῆς χιλιετοῦς ἱστορίας του θριαμβεύουσαν τὴν ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν.

Ἡ πνευματικὴ αὕτη κληρονομία συνεῖχε τὸ Γένος, τότε «ποῦ ὅλα τὰ ἴσκιαζε ἢ φοβέρα καὶ τὰ πλάκωνε ἢ σκλαβιά», καὶ διὰ τοῦτο, ὅταν ἦλθεν ἡ ὥρα τῆς Ἐθνεγερσίας, ἠγωνίσθη σύσσωμον «γιά τοῦ Χριστοῦ τὴν πίστιν τὴν ἁγίαν καὶ τῆς πατρίδος τὴν Ἐλευθερίαν».

Αἱ κατὰ τὰ ἀνωτέρω ἐκτεθεῖσαι ἀρχαὶ τῶν ἐπαναστατησάντων Ἑλλήνων καὶ εἰδικώτερον τὰ ἐλατήρια τῆς βουλήσεως καὶ τῶν πράξεων αὐτῶν προκύπτουσι σαφῶς, κάλλιον πάσης ἄλλης ἱστορικῆς πηγῆς, ἐκ τῶν ἐπισήμων διακηρύξεων τῶν Ἐθνικῶν Συνελεύσεων τοῦ Γένους, τῶν συγκροτηθειῶν κατ' αὐτὴν ταύτην τὴν περίοδον τῆς μεγάλης ἐπαναστάσεως.

Οὕτως, ἐν τῇ Α' ἐν Ἐπιδαύρῳ Συνελεύσει (1821) οἱ Ἕλληνες διεκήρυσαν ὅτι «ὁ κατὰ τῶν Τούρκων πόλεμος ἡμῶν μακρὰν τοῦ νὰ στηρίζεται εἰς ἀρχὰς τινὰς δημαγωγικὰς καὶ στασιώδεις ἢ ἰδιοτελεῖς μέρους τινὸς τοῦ σύμπαντος Ἑλληνικοῦ Ἔθνους σκοπούς, εἶναι πόλεμος ἐθνικός, πόλεμος ἱερός, πόλεμος τοῦ ὁποίου μόνη αἰτία εἶναι ἡ ἀνάγκησις τοῦ δικαίου τῆς προσωπικῆς ἡμῶν ἐλευθερίας, τῆς ἰδιοκτησίας καὶ τῆς τιμῆς, τὰ ὁποῖα ἐνῶ τὴν σήμερον ὅλοι οἱ εὐνομούμενοι καὶ γειτονικοὶ λαοὶ τῆς Εὐρώπης τὰ χαίρουσιν, ἀπὸ ἡμᾶς μόνον ἢ σκληρὰ καὶ ἀπαραδειγμάτιστος τῶν Ὀθωμανῶν τυραννία ἐπροσπάθησε μὲ βίαν νὰ ἀφαιρέσῃ καὶ ἐντὸς τοῦ στήθους ἡμῶν νὰ πνίξῃ»⁵.

Ὡσαύτως, ὑπὸ τῆς ἐν τῇ αὐτῇ πόλει συγκροτηθείσης Ἐθνικῆς Συνελεύσεως (1826) διεκηρύχθη, ὅτι «ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς δὲν ἔλαβε τὰ ὄπλα διὰ νὰ παραβῆ ὄρκον χρέους ἢ ὑποταγῆς, τὸν ὁποῖον ὡς δορυάλωτος δοῦλος ποτὲ δὲν ἐπρόσφε-
ρεν εἰς τὸν Σουλτάνον καὶ οὐδὲ αὐτὸς ὁ Σουλτάνος, ὡς βία καὶ δυναστεία δεσπό-
της, ποτὲ δὲν ἔκρινε πρέπον νὰ ζητήσῃ· οὕτε μάχεται ὁ λαὸς τῆς Ἑλλάδος διὰ

4. Ἰακώβου 1, 25.

5. Α. Ζ. Μάμοκκα, Τὰ κατὰ τὴν ἀναγέννησιν, ἥτοι συλλογὴ τῶν περὶ τὴν ἀναγεννωμένην Ἑλλάδα συνταχθέντων πολιτευμάτων, νόμων καὶ ἄλλων ἐπισήμων πράξεων ἀπὸ τοῦ 1821 μέχρι τοῦ 1832. Ἐν Πειραιεῖ καὶ ἐν Ἀθήναις 1839-1852, Β', 44.

νὰ ἀνατρέψῃ τὰ καθεστῶτα βάσιν ἔχοντα τὴν εὐνομίαν, ἐπειδὴ εἶναι γνωστὸν ὅτι ἡ θέλησις τοῦ Σουλτάνου ἦτο νόμος τῆς Ἑλλάδος. Ὁ λαὸς τῆς Ἑλλάδος ἔλαβε τὰ ὄπλα καὶ δὲν ζητεῖ διὰ τῶν ὄπλων παρὰ τὴν δόξαν καὶ τὴν λαμπρότητα τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία μετὰ τοῦ ἱεροῦ αὐτῆς Κλήρου κατεδιώκετο καὶ κατεφρονεῖτο· ζητεῖ τὴν τελικὴν ἀνάκτησιν τῆς προγονικῆς του γῆς, ἡ ὁποία τοῦ ἀφηρέθη βία καὶ δυναστεία, ἀπαιτεῖ τὴν ἐλευθερίαν του καὶ τὴν πολιτικὴν ὑπαρξίν, τῶν ὁποίων στερεῖται»⁶. Τέλος, ἐν τῇ ἐν Τροιζῆνι Γ' Ἐθνικῇ Συνελεύσει (1827) διεκήρυξαν οἱ "Ἕλληνες ὅτι «ὡς χριστιανοὶ οὔτε ἦταν οὔτε εἶναι δυνατὸν νὰ πειθαρχήσωμεν δεσποζόμενοι ἀπὸ τοὺς ὁρθησκομανεῖς Μωαμεθανούς, οἱ ὁποῖοι κατέσχιζον καὶ κατεπάτουν τὰς ἀγίας Εἰκόνας, κατεδάφιζον τοὺς Ἱεροὺς Ναοὺς, κατεφρόνουσαν τὸ Ἱερετεῖον, ὑβρίζοντες τὸ θεῖον ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ, τοῦ Τιμίου Σταυροῦ· καὶ μᾶς ἐβίαζον ἢ νὰ γίνωμεν θύματα τῆς μαχαίρας τῶν ἀποθνήσκοντες χριστιανοὶ ἢ νὰ ζήσωμεν Τοῦρκοι, ἀρνηταὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ ὁπαδοὶ τοῦ Μωάμεθ. Πολεμοῦμεν πρὸς τοὺς ἐχθροὺς τοῦ Κυρίου μας... Ὁ πόλεμός μας δὲν εἶναι ἐπιθετικὸς, εἶναι ἀμυντικὸς, εἶναι πόλεμος τῆς δικαιοσύνης κατὰ τῆς ἀδικίας, τῆς χριστιανικῆς ὁρθησκείας κατὰ τοῦ Κορανίου, τοῦ λογικοῦ ὄντος κατὰ τοῦ ἀλόγου καὶ θηριώδους Τυράννου»⁷. Βεβαίως, οἱ Τοῦρκοι ἠνέχθησαν πρὸς «τὸ θεαθῆναι τοῖς ἀνθρώποις»⁸ τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν καὶ δὲν ἐξέδωκαν Νόμους καὶ Διατάγματα, δεσμεύοντα ῥητῶς τὴν ὁρθησκευτικὴν ἐλευθερίαν τῶν ὑποδοῦλων Ἑλλήνων καὶ καταδικάζοντα εἰς θάνατον πάντα χριστιανόν, ὡς ἐπραξάν οἱ Ρωμαῖοι Αὐτοκράτορες. Ἐν τῇ πραγματικότητι ὁμως ἡ σχέσις τῶν πρὸς τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν ὑπῆρξεν ἕνας ἀκήρυκτος πόλεμος καὶ διωγμός⁹. Διότι οὗτοι ἐξεμεταλλεύοντο πᾶσαν εὐκαιρίαν διὰ νὰ ἐξαναγκάσωσι τοὺς Ἕλληνας νὰ ἐξισλαμισθῶσι. Καὶ ἐπειδὴ οἱ Ἕλληνες δὲν ἤρνοῦντο τὸν Χριστόν, ὑπεβάλλοντο εἰς φρικτὰ βασιανιστήρια καὶ ἐφονεύοντο ἐν μέσῳ σκληρῶν μαρτυριῶν. Οὕτως ἐνεφανίσθη καὶ πάλιν νέον νέφος μαρτύρων, οἵτινες ὠνομάσθησαν «Νεομάρτυρες»¹⁰. Καὶ «ὅπως κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ χριστιανισμοῦ, οἱ ὁμολογηταὶ καὶ μάρτυρες αὐτοῦ ἐστήριξαν διὰ τῆς ἐγκαρτερήσεως ἐν τοῖς βασάνοις καὶ τοῦ μαρτυρικοῦ αἵματος τὴν ὁρθησκείαν, οὕτω καὶ κατὰ τοὺς ἐσχάτους τούτους τουρκικοὺς διωγμοὺς οἱ ὁμολογηταὶ καὶ μάρτυρες τοῦ χριστιανισμοῦ ἐστήριξαν καὶ ἐνίσχυσαν αὐτόν. Βεβαίως, μεγίστη πνευματικὴ δύναμις καὶ κύριος παράγων τῆς σωτηρίας τῶν ὑποδοῦλων ἀπὸ τῆς τουρκικῆς δουλείας ὑπῆρξεν ἡ θαυμαστὴ αὐτῶν καὶ ἀκλόνητος ἐν τῇ χριστιανικῇ πίστει ἐμμονή, ἕνεκα τῆς ὁποίας πάντες ὁμοῦ ἀδιάλειπτον ὑφίσταν-

6. Ἐνθ' ἄνωτ., Ε. 14.

7. Ἐνθ' ἄνωτ., Θ. 59-60.

8. Ματθ. 23, 5.

9. Ἀρχιεπ. Χ ρ υ σ. Π α π α δ ο π ο ὑ λ ο υ, «Οἱ Νεομάρτυρες», Ἐκδόσεις «Τῆνος» Ἀθῆναι. Ἐκδόσις Γ', σελ. 21.

10. Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 21.

το μαρτύριον, θανατούμενοι ὅλην τὴν ἡμέραν, πάσχοντες χωρὶς νὰ τολμῶσι νὰ διαμαρτύρωνται, ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ σφζόμενοι καὶ ἐν αὐτῇ διατηροῦντες τὴν θρησκείαν, τὰ ἥθη καὶ ἔθιμα καὶ τὴν γλῶσσαν των· ἀλλ' ἰδίᾳ τὸν ὑπὲρ πίστεως διεξῆγον μέγαν ἀγῶνα οἱ νεομάρτυρες παῖδες, ἄνδρες, γέροντες, γυναῖκες, μοναχοί, ἱερεῖς, ἐπίσκοποι, πατριάρχαι, ὧν τὸ μαρτύριον διεξεδήλου τὴν μεγάλην καὶ ἀκατάβλητον πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν τῆς Ἐκκλησίας δύναμιν»¹¹. Ἡδύναντο ν' ἀποφύγῃσι τὰ βασανιστήρια καὶ τὴν εἰς θάνατον καταδίκην, ἐὰν προσήρχοντο εἰς τὸν Ἰσλαμισμόν. Ἀλλ' οἱ μαχηταὶ ἐκεῖνοι τοῦ Χριστοῦ προετίμων θάνατον μαρτυρικὸν χάριν τῆς θρησκευτικῆς των ἐλευθερίας, παρὰ ζῶν ἀρνησιθρήσκου. Παραδείγματα τοιοῦτου ἡρωϊσμοῦ ὑπάρχουσι πλεῖστα. Ἐνδεικτικῶς δύναται τις ν' ἀναφέρῃ τὸν Ἰωάννην τὸν Τραπεζούντιον, ὅστις, πιεσθεὶς ὑπὸ τοῦ Τούρκου δικαστοῦ, ἐνώπιον τοῦ ὁποίου ὠδηγήθη, ν' ἀσπασθῇ τὸν Ἰσλαμισμόν, διότι οὕτω θὰ ἤξιοῦτο μεγάλων τιμῶν καὶ ἀξιομάτων καὶ πλούτου, ὕψωσε τὰς χεῖρας εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ἀνέκραξε: «Μὴ γένοιτο, Κύριέ μου, νὰ σ' ἀρνηθῶ ποτέ!» Πρὸς δὲ τὸν Τούρκον δικαστὴν εἶπεν: «Ἐγὼ χριστιανὸς ἐγεννήθην καὶ χριστιανὸς θέλω ν' ἀποθάνω καὶ οὔτε τὰ πλούτη σας θέλω οὔτε Τούρκος γίνομαι, ἀλλὰ πιστεύω εἰς τὸν Κύριόν μου Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν ἀληθινὸν Θεὸν καὶ Δεσπότην»¹².

Ὁ Ἰωάννης ὁ ἐξ Ἰωαννίνων καταδικασθεὶς εἰς τὸν διὰ πυρᾶς θάνατον, ἐπήδησεν εἰς τὴν πυρὰν ψάλλων τὸ «Χριστὸς Ἀνέστη ἐκ νεκρῶν....»¹³. Ὁ δὲ διαπρύσιος κήρυξ τῆς Ὀρθοδόξου πίστεως, Κοσμάς ὁ Αἰτωλός, ὅστις διὰ τῆς ἀξιοθαυμάστου αὐτοῦ Ἱεραποστολικῆς δράσεως ἀνέκοψε τὸν ἐξισλαμισμόν τῆς Ἠπείρου, προσδεθεὶς εἰς τι δένδρον παρὰ τὸ χωρίον Κολικούνταση, ἤκουσεν ὅτι ἐπρόκειτο νὰ θανατωθῇ. Ἀτάραχος ἠτένισε πρὸς τὸν οὐρανὸν καὶ ἀνεφώνησε τὸ τοῦ ψαλμῶδου: «Διήλθομεν διὰ πυρὸς καὶ ὕδατος καὶ ἐξήγαγες ἡμᾶς εἰς ἀναψυχήν» καὶ ἐδέχθη μετὰ θαυμαστῆς καρτερίας τὸ μαρτύριον.

Πάντα ταῦτα δηλοῦσι τὴν δέσμευσιν τῆς θρησκευτικῆς ἐλευθερίας τῶν ὑποδούλων Ἑλλήνων, ἣν οὗτοι καταγγέλλουσι διὰ τῶν μνημονευθεισῶν ἀνωτέρω διακηρύξεων. Δι' ὃ οἱ Ἕλληνες, εὐθύς ὡς ἤρχισεν ἡ ἀπελευθέρωσις αὐτῶν ἐκ τῆς Τουρκικῆς δουλείας προέβησαν εἰς τὴν κατοχύρωσιν τοῦ ὑψίστου ἀγαθοῦ τοῦ ἀνθρώπου, τοῦτ' ἔστι τῆς θρησκευτικῆς ἐλευθερίας, ἀναγνωρίσαντες ταύτην εἰς πάντας τοὺς ἐν Ἑλλάδι διαβιοῦντας, διὰ Συνταγματικῶν διατάξεων. Οὕτως ἡ νομικὴ διάταξις τῆς Ἀνατολικῆς χέρσου Ἑλλάδος τοῦ ἔτους 1821 (τμῆμα Α' κεφ. κστ') ὀρίζει: «Ἄν καὶ ὅλας τὰς θρησκείας καὶ γλώσσας δέχεται ἡ Ἑλλάς, καὶ τὰς τελετὰς καὶ τὴν χρῆσιν αὐτῶν κατ' οὐδένα τρόπον δὲν ἐμποδίσῃ, τὴν Ἀνατολικὴν ὅμως τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίαν καὶ τὴν σημερινήν

11. Ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 22 κ. ἐ.

12. Ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 36.

13. Ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 44-45.

γλῶσσαν μόνως ἀναγνωρίζει ὡς ἐπικρατούσας θρησκείαν καὶ γλῶσσαν τῆς Ἑλλάδος»¹⁴. Ἐν συνεχείᾳ εἰς τὸ προσωρινὸν πολίτευμα τῆς Ἑλλάδος, ψηφισθὲν ὑπὸ τῆς συνελθούσης ἐν Ἐπιδαύρῳ τὴν 1-1-1822 Ἀ' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, ὀρίζεται (§ α') ὅτι «ἡ ἐπικρατοῦσα θρησκεία εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπικράτειαν εἶναι ἡ τῆς Ἀνατολικῆς Ὀρθοδόξου τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας· ἀνέχεται ὅμως ἡ διοικήσεις τῆς Ἑλλάδος πᾶσαν ἄλλην θρησκείαν, καὶ αἱ τελεταὶ καὶ ἱεροπραγίαι ἐκάστης αὐτῶν ἐκτελοῦνται ἀκωλύτως»¹⁵.

Ἡ αὐτὴ διάταξις ἐπανελήφθη κατὰ λέξιν¹⁶ καὶ ὑπὸ τοῦ Νόμου τῆς Ἐπιδαύρου (κεφ. Α', παρ. α'), ψηφισθέντος τὴν 13-4-1823 ὑπὸ τῆς συνελθούσης ἐν Ἀστρεὶ Β' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως.

Ἐπακολουθεῖ τὸ Πολιτικὸν Σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος, ψηφισθὲν ὑπὸ τῆς συνελθούσης τὴν 1-5-1827 ἐν Τροιζῆνι Γ' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως. Εἰς τὸ πρῶτον ἄρθρον τοῦ Κεφ. Α' αὐτοῦ, τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὴν θρησκείαν, ὀρίζεται ὅτι «καθεὶς εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπαγγέλλεται τὴν θρησκείαν τοῦ ἐλευθέρως, καὶ διὰ τὴν λατρείαν αὐτῆς ἔχει ἕσσην ὑπεράσπισιν. Ἡ δὲ τῆς Ἀνατολικῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ εἶναι θ ρ η σ κ ε ἰ α τ ῆ ς Ἐ π ι κ ρ α τ ε ἰ α ς»¹⁷.

Τέλος, διὰ τοῦ «Ἡγεμονικοῦ» ἢ «Βασιλικοῦ» Διατάγματος, ψηφισθέντος τὴν 15-3-1832 ὑπὸ τῆς ἐν Ναυπλίῳ («Ἀργούς») Ε' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως καὶ εἰς τὸ ἄρθρον 6 αὐτοῦ ὀρίζεται ὅτι «ἡ ἐπικρατοῦσα θρησκεία εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπικράτειαν εἶναι ἡ τῆς Ἀνατολικῆς Ὀρθοδόξου καὶ Ἀγίας τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας· καθεὶς ὅμως πρεσβεύει τὰ τῆς θρησκείας τοῦ ἀκωλύτως· καὶ πᾶσα θρησκεία, τῆς ὁποίας αἱ τελεταὶ γίνονται πασιφανῶς καὶ δημοσίως, ἔχει ἕσσην ὑπεράσπισιν ὑπὸ τῶν νόμων»¹⁸.

Ἐκ τῶν μνημνευθέντων ἀνωτέρω πολιτευμάτων, ἅτινα ἀναφέρονται εἰς τὴν περίοδον τῆς Ἐθνεγερσίας τοῦ Γένους (1821-1823), προκύπτουσιν, εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ τὸ περὶ θρησκείας θέμα, τὰ ἀκόλουθα:

1) Ἡ Ἀνατολικὴ Ὀρθόδοξος τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία ἀναγνωρίζεται ὡς ἐπικρατοῦσα θρησκεία ἐν Ἑλλάδι.

2) Ὁ ὅρος οὗτος, «ἐπικρατοῦσα θρησκεία», ὅστις συμπεριελήφθη οὐ μόνον εἰς τὰ πρῶτα Σύντάγματα τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ μετέπειτα, μέχρι καὶ τοῦ νῦν ἰσχύοντος, δικαιολογεῖται καὶ διὰ λόγους ἱστορι-

14. Τάσσο Ν. Μαρῖνου, εισηγητοῦ Συμβουλίου Ἐπικρατείας, καὶ Σπυρ. Ν. Τρωϊάννου, Δ/ρος Νομικῆς-Δικηγόρου, «Ἡ Ἰδρυσις Ναῶν καὶ Εὐκτηρίων Οἰκῶν». Ἀθήναι 1967, σελ. 1.

15. Βαρνάβα Δ. Τζωρτζάτου, Μητροπολίτου Κίτρους, «Ἡ Καταστατικὴ Νομοθεσία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τῆς συστάσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου». Ἀθήναι 1967, σελ. 61.

16. Ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 61.

17. Ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 62.

18. Ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 62.

κούς, διότι τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος ἦτο ἀρρήκτως συνδεδεμένον μετὰ τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας κατὰ τοὺς τέσσαρας αἰῶνας τῆς ξένης καταδυναστεύσεως, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ μεγίστη πλειοψηφία τῶν κατοίκων τῆς Ἑλλάδος ἀνήκουσιν εἰς τὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν. Διὰ τοῦτο ἡ Ἑλληνικὴ Πολιτεία συνδέεται μετὰ τῆς Ἀνατολικῆς Ὀρθοδόξου τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας καὶ προστατεῦει ταύτην ἰδιαιτέρως καὶ πανηγυρίζει κατὰ τὸ τυπικὸν αὐτῆς τὰς ἐπίσημους ἐορτάς. Ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ταύτην ἡ Ἀνατολικὴ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία εἶναι ἡ ἐπικρατοῦσα¹⁹.

3) Ὁ ὅρος (ἐπικρατοῦσα θρησκεία) δὲν ἐμποδίζει τὴν κατοχύρωσιν τῆς θρησκευτικῆς ἐλευθερίας, οὐ μόνον τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ πάντων τῶν ἐν Ἑλλάδι διαβιούντων ἑτεροδόξων καὶ ἡ θρησκεία αὐτῶν «ἔχει ἴσην ὑπεράσπισιν ὑπὸ τῶν νόμων», ἐφ' ὅσον αἱ τελεταὶ αὐτῆς γίνονται «πασίφανεως καὶ δημοσίως» τοῦτ' ἔστι, δὲν ἔχει κρύφια δόγματα καὶ ὡς ἐκ τούτου, κατὰ τὴν σύγχρονον ὁρολογίαν, εἶναι «γνωστὴ» θρησκεία. Οὕτω παρέχεται ἡ δυνατότης νὰ πιστοῦται εὐχερῶς ἀφ' ἑνὸς μὲν ὁ σκοπὸς τῆς θρησκείας, οἰουδήποτε δόγματος, ὅστις δὲν εἶναι ἄλλος εἰ μὴ ἡ ἠθικὴ διάπλασις τοῦ ἀνθρώπου, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὅτι δὲν ἐνεργεῖται προσηλυτισμὸς εἰς βάρος τῆς ἐπικρατοῦσης θρησκείας. Διότι κατὰ τὴν περίοδον τῆς μεγάλης ἐπαναστάσεως, ὅτε ἐπεκράτει γενικὴ σύγχυσις, ἤρχοντο εἰς τὴν Ἑλλάδα ἑτεροδόξοι διὰ προσηλυτιστικὴν δρᾶσιν εἰς βάρος τῶν Ὀρθοδόξων.

Τοῦτο προκύπτει ἐξ ἀναφορᾶς τοῦ ἱερέως καὶ πληρεξουσίου τῆς νήσου Κέας Ν. Ζία, ἣν ἀπηύθυνεν οὗτος πρὸς τὴν ἐν Ἀργεὶ Β' Ἐθνοσυνέλευσιν (1823) καὶ δι' ἧς προὐκαλεῖτο ἡ προσοχὴ τῶν τότε ἀρμοδίων διὰ τὴν ἐνδεχομένην κατάχρησιν τοῦ περιθρησκευτικῆς ἐλευθερίας ἄρθρου τοῦ Ἑλληνικοῦ Πολιτεύματος (1822), καθ' ὅσον, ὡς ἀναφέρει ἐπιγραμματικῶς ὁ εἰρημένος ἱερεὺς, «ἀπὸ τοῦ 1823 ἤρξαντο ἐρχόμενοι εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἐκτὸς τῶν ὑπαρχόντων ἐν αὐτῇ Λατίνων, καὶ προτεστάνται προπαγανδισταὶ πρὸς προσηλυτισμὸν τῶν Ἑλλήνων»²⁰.

* * *

Ἐκ τῶν προεκτεθέντων σαφῶς προκύπτει, ὅτι οἱ Ἕλληνες, ἐκτιμήσαντες βαθέως τὴν ἀνθρωπίνην ἐλευθερίαν καὶ θεωρήσαντες ταύτην βασικὴν ἀξίαν τῆς ζωῆς, ἔσπευσαν ἅμα τῇ ἀπελευθερώσει των ἐκ τῆς δουλείας τῶν τετρακοσίων ἐτῶν, νὰ περιλάβωσιν εἰς τὰ πρῶτα Συντάγματα αὐτῶν εἰδικὰς διατάξεις πρὸς

19. Θ. Δ. Τσάτσου, «Εἰσήγησις ἐπὶ τῶν ἄρθρων 1 καὶ 2 τοῦ Συντάγματος». Ἀθήναι 1946, σελ. 32.

20. Ἀρχιμ. Χρυσ. Παπαδοπούλου, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, σελ. 26.

κατοχύρωσιν τῆς θρησκευτικῆς ἐλευθερίας πάντων τῶν ἐν Ἑλλάδι διαβιούντων ἀτόμων.

Ἀξιοσημείωτοι, ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου, εἶναι αἱ παρατηρήσεις τοῦ καθηγητοῦ τῆς Ἱστορίας Ἀπ. Δασκαλάκη, δι' ὧν οὗτος ἐπεξηγῶν τὸ σχετικὸν ἄρθρον, τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὴν θρησκείαν, τοῦ πολιτεύματος τῆς Ἐπιδαύρου — ὅπερ, ὡς γνωστὸν τυγχάνει κατ' οὐσίαν τὸ πρῶτον πολίτευμα τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος, διότι τὰ ὑπὸ τῶν τοπικῶν Συνελεύσεων ψηφισθέντα τοιαῦτα εἶχον τοπικὸν καὶ περιωρισμένον χαρακτῆρα²¹ — παρατηρεῖ ὅτι «τὸ ἄρθρον τοῦτο παρουσιάζει ἀπόλυτον πρωτοτυπίαν, ἀγνοουμένων βεβαίως τοιούτων διατάξεων εἰς τὰ Συντάγματα τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως, ἀλλὰ καὶ μὴ ἀνευρισκομένων εἰς τὰ ἕως τότε μεταγενέστερα τῆς Εὐρώπης»²².

Ὅθεν, αἱ διατάξεις τῶν Ἑλληνικῶν Συνταγμάτων τῆς Ἐπαναστατικῆς περιόδου 1821-1832, αἱ ἀναφερόμεναι εἰς τὸ θέμα τῆς θρησκευτικῆς ἐλευθερίας, μαρτυροῦσιν ἄφ' ἑνὸς μὲν ὅτι οἱ Ἕλληνες ὑπῆρξαν ἀνέκαθεν φιλελεύθερος λαός, ἄφ' ἑτέρου δὲ ὅτι οὗτοι εἶχον βαθυτάτην συναίσθησιν διὰ τὴν περιφρούρησιν τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἀπὸ πάσης ξένης ἐπεμβάσεως εἰς βᾶρος αὐτῆς.

21. Χρήστου Τ. Σγουρίτσα, Καθηγητοῦ τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαίου ἐν τῷ Παν/μίῳ Ἀθηνῶν, «Συνταγματικὸν Δίκαιον». Τόμος Α'. Ἔκδοσις Γ'. Ἀθῆναι 1965, σελ. 122.

22. Ἀπ. Β. Δασκαλάκη, Καθηγητοῦ τῆς Ἱστορίας ἐν τῷ Παν/μίῳ Ἀθηνῶν, «Οἱ Τοπικοὶ ὀργανισμοὶ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 καὶ τὸ Πολίτευμα τῆς Ἐπιδαύρου». Ἀθῆναι 1966, σελ. 188.